

семантический аспект темпоральности имеет выражение при помощи специальной временной лексики.

Ключевые слова: лексико-семантическая категория, темпоральность, грамматическое время, лексическое время.

Stepykina T. V. Lexical and Semantic Aspect of the Category «Tense» in the Modern English Language

The proposed research attempts to analyze temporality as the lexical and semantic category. It is undeniable that the concept of temporality is meaningful for understanding the cognitive bases of vocabulary and its role in shaping the language picture of the world on the whole. Having researched the philosophical and psychological grounds of the temporality, the author logically explicates its meaning obtained in the modern linguistics. Traditionally the issue of the lexical tense used to be considered in frames of the category «tempus» in linguistics. The linguistic tense is interpreted in the modern linguistics from two perspectives: as a tense of the language being, as a change of the language system within time. Such approach dates back to Saussur's conception. Second, temporality category is perceived as a means of tense notions verbalization in language. Every level has its own units of a temporal meaning. The tense relations are expressed in language units semantics at grammar and vocabulary levels. The highest tense accuracy is achieved by a noun group. The conception of tense which is understood in the broadest sense is reflected in a few semantic categories that are expressed through different language means: category of temporality, taxis, aspectuality and time localization. Various parts of speech serve to give a certain tense orientation. The author proves that the semantic aspect of temporality is conveyed by means of a special tense vocabulary.

Key words: lexical and semantic category, temporality, grammar tense, lexical tense.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Зеленько А. С.

УДК 81+165.194+316.346.2+398(410)

О. В. Ткачик

**КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА
ЯК СПОСІБ ПІЗНАННЯ ДІЙСНОСТІ**

Інтерес до вивчення складних механізмів метафоричного відображення реальності пояснюється бажанням досягнути сутність

людського мислення, його індивідуальних, національних та загальнолюдських особливостей.

Тривалий час метафору розглядали лише як стилістичний прийом та виражальний засіб. Когнітивізм дозволив представити метафору зовсім в іншому світлі – як специфічний засіб пізнання і мислення. Ш. Баллі [1, с. 44] був першим, хто протиставив поетичній метафорі мовну, показавши цим самим загальну метафоричність мови. Дж. Лакофф та М. Джонсон [2, с. 75] перевернули уявлення про метафору і висунули твердження, що метафора є в першу чергу ментальним явищем, ключем до мисленневих процесів.

Новий підхід до тлумачення метафори, а саме з позицій когнітивної лінгвістики, вимагає більш глибокого та багатогранного її вивчення, в першу чергу чіткого осмислення самого терміна «концептуальна метафора» та опису характерних ознак данного поняття як з теоретичної точки зору, так і через аналіз прикладів різних видів концептуальної метафори.

В когнітивній лінгвістиці *метафора* трактується перш за все як розумова операція над концептами, як засіб концептуалізації, який дозволяє осмислити ту чи іншу область реальності. Первинні концепти початково складаються на базі досвіду, отриманого в інших областях. При цьому відбувається перенесення не просто ізольованого імені, а цілісної концептуальної структури (схеми, фрейма, моделі, сценарію), яка активується певним словом (фокусом метафори). Таку метафору Дж. Лакофф та М. Джонсон [2, с. 129] називають *концептуальною метафорою*, що є одним з основних типів когнітивної моделі як механізму мислення та створення концептуальної сфери.

Зараз метафора в когнітивній лінгвістиці – це спосіб пізнання, спосіб первинної та вторинної концептуалізації дійсності, семантико-когнітивний механізм, що дозволяє знаходити спільність у різних денотатів на основі образно-асоціативних комплексів, які існують у свідомості носіїв мови [3, с. 120]. Це вербально-ментальний конструкт, який позначає певний клас об'єктів, але використовується для характеристики або найменування іншого класу об'єктів. Це зумовлене їх співставленням на основі аналогії або схожості між ними. За допомогою метафори ми переносимо ознаки однієї сфери досвіду, вже відомою нам, на ще невідому сферу досвіду, пояснюючи її. [4, с. 50].

Лінгвіст М. Блек [5, с. 17] вважає, що «механізм концептуальної метафори в тому, що до головного суб'єкта додається система «асоціативних імплікацій», пов'язаних з допоміжним суб'єктом. Метафора відбирає, організовує одні, цілком певні характеристики головного суб'єкта, і усуває інші».

У сучасній лінгвістиці визначальною є класифікація концептуальних метафор, запропонована Дж. Лакофф та М. Джонсоном [2]:

- *структурні* метафори – метафоричне впорядкування одного поняття в термінах іншого,

- **просторові** або **орієнтаційні** – концептуалізація предметів чи явищ в категоріях простору;

- **онтологічні** – трактування емоцій, подій як матеріальних сутностей та речей.

Дана класифікація відображає, як метафори впорядковують понятійну систему, яка є основою мислення людини. Система понять впорядковує сприйняття реальності, категоризує її певним чином. При цьому, хоча наша понятійна система грає центральну роль у визначенні повсякденної реальності, вона далеко не завжди усвідомлюється нами. У повсякденній реальності ми часто думаємо схематично, відповідно до певних моделей. Результати нашої взаємодії із навколишнім середовищем фіксуються у мові, тобто, можна говорити про емпіричну основу метафор.

Прикладом **структурної метафори** є BUSINESS IS A GAME – БІЗНЕС – ЦЕ ГРА: *Getting Rich is a Team Sport. If you are not keeping score it is highly unlikely that you will find a way to win. Business is a Team Sport – Choose Games That Build a Team. Avoid games that are divisive – where someone wins and someone loses. Celebrate every win – no matter how small.*

Ми не лише говоримо про бізнес у понятійних термінах гри, ми дійсно осмислюємо свої дії у веденні бізнесу за допомогою понять гри: робітники є командою професіоналів, ми захищаємо власні позиції, сводимо рахунки, програємо конкурентам чи забиваємо їм голи, святкуємо перемогу тощо. Сутність метафори заключається у сприйнятті й переосмисленні явищ одного роду у термінах іншого.

Іншим метафоричним поняттям зі сфери бізнесу є TIME IS MONEY. ЧАС – ГРОШІ: *You are wasting my time. I've invested a lot of time in it. I can't spare time for that. You saved my time! You need to budget your time.*

В усьому світі час цінується все більше, темп життя зростає. Таке розуміння часу відображається у мові: час може бути витрачено, розраховано, «інвестовано», вкладено не/розумно, заощаджено тощо. Ми переносимо наш досвід операцій із грошима на наше сприйняття часу, формуючи таким чином метафоричний концепт ЧАС – ГРОШІ. Даний концепт знайшов досить цікаве вираження у кінокартині «In Time» («Час» – фантастичний триллер Ендрю Ніккола, 2011), яка швидко стала широковідомою серед глядачів усього світу через актуальність покладеної в основу фільму ідеї: час сприймається як грошова одиниця. Час став єдиною валютою в світі, якою, крім того, вимірювалося життя людини.

Орієнтаційні метафори включають в себе організацію цілої системи понять за зразком іншої системи і отримали таку назву оскільки більшість подібних понять пов'язано з просторовою орієнтацією, з протиставленнями «верх-низ», «всередині-зовні», «передня сторона-задня сторона», «центральний-периферійний». Підставою подібних орієнтаційних протиставлень є те, що наше тіло функціонує в оточуючому фізичному світі. Орієнтаційні метафори надають поняттю

просторову орієнтацію, наприклад, HAPPY IS UP; SAD IS DOWN. Фізична основа: сумні думки змушують людину опускати голову, а позитивні емоції змушують підняти голову і розпрямити плечі: *I am in high spirits. Thinking about her always gives me a lift. Business is down.*

MORE IS UP; LESS IS DOWN. Фізична основа: якщо ви додаєте об'єкти або речовину в певний об'єм, то рівень вміста підвищується.

The number of businesses opened each year keeps going up. The amount of business activity in this state has gone down in the past year. Don't underestimate his experience in this sphere.

Досвід людини, пов'язаний із фізичними об'єктами (зокрема з тілом і його положенням серед інших об'єктів), складає основу для різноманіття **онтологічних метафор**, тобто, способів трактування дій, подій, абстрактних явищ, емоцій, ідей як предметів і речовин фізичного світу. Якщо об'єкти є недискретними або не мають фізичних вимірів, вони все одно мисляться в певних категоріях фізичного світу.

Візьмемо таке явище, як підвищення цін, яке можна метафорично осмислити як сутність, предмет і позначити терміном «інфляція»: **ІНФЛЯЦІЯ Є СУТНІСТЬ**: *Inflation is lowering our standard of living. Inflation is backing us into a corner. Inflation is taking its toll at the checkout counter and the gas pump.*

Ми можемо розглядати інфляцію як певну сутність, дискутувати на її тему, виокремлювати той чи інший аспект тощо. Подібні онтологічні метафори є необхідними для раціонального поводження з даними нашого досвіду.

В житті ми постійно зустрічаємося із онтологічними метафорами, але звичайно не усвідомлюємо їх метафоричність. Можна виокремити:

- спосіб позначення: *My fear of unemployment is **driving me crazy**. We are **working towards recycling**.*

- кількісна характеристика: *He needs **a lot of ambitiousness** to apply for this job.*

- виокремлення аспектів: *The **brutality of business** dehumanizes us all. I can't keep up with the **pace of modern life**.*

- визначення причин: *The **pressure of his responsibilities** caused his breakdown. He did it **out of anger**.*

Подібні онтологічні метафори є дуже природними і настільки глибоко вкорінилися у нашому мисленні, що часто сприймаються як щось, що само собою розуміється. Вони є невід'ємною частиною моделі внутрішнього світу, властивій нашій культурі, саме в термінах моделі більшість з нас діє і мислить.

Дж. Лакофф [2, с. 154] стверджує, що наша понятійна система є переважно метафоричного характеру. За допомогою метафори ми переосмислюємо досвід, який є результатом нашої щоденної взаємодії із навколишньою реальністю, та виражаємо одне явище в поняттях іншого явища на основі можливих паралелей.

Емпірична основа зв'язності та системності метафоричних понять дозволяє дійти певних висновків. Кожна просторова метафора володіє внутрішньою системністю. Наприклад, HAPPY IS UP визначає певну зв'язну систему, а не ряд розрізнених та випадкових метафор (Інакше «*I'm feeling up*» могло б значити «*Я почувуюся щасливим*», а «*My spirits rose*» – «*Я в депресії*»). Різні орієнтаційні метафори поєднує загальна система, яка узгоджує їх між собою. Метафора ГАРНЕ – ВЕРХ задає орієнтацію ВЕРХ для всього приемного для людини, і вся орієнтація узгоджується з окремими випадками типу ЩАСТЯ – ВЕРХ, КОНТРОЛЬ – ВЕРХ, ЖИВЕ – ВЕРХ. Часто навіть суто інтелектуальні поняття, наприклад, у науковій теорії, базуються на метафорах, які мають фізичну або культурну основу. *High* у вираженні *high-energy particles* (частки високих енергій) базуються на метафорі MORE IS UP. *High* у фразі *high-level functions* базується на метафорі RATIONAL IS UP. Слово *low* в *low-level phonology* (фонологія низького рівня – фонологія, яка займається детальними фонетичними аспектами звукових систем в природніх мовах) базується на метафорі MUNDANE REALITY IS LOW «ПРИЗЕМЛЕНА РЕАЛЬНІСТЬ – НИЗ».

Орієнтаційні метафори містяться як у фізичному, так і в культурному досвіді, їх використання не є випадковим. Метафора демонструє, як ми осмислюємо те чи інше поняття, завдяки його емпіричній основі. Виокремлення фізичної та культурної основи метафори є дуже складною задачею, тому виокремлення однієї конкретної фізичної основи серед багатьох має узгоджуватися із загальним культурним фоном. Іншими словами, формування тієї чи іншої метафори може варіюватися в межах різних культур, оскільки в метафоричній номінації відбиваються особливості концептуалізації дійсності певним етносом. Сукупність метафор представника етносу складає його метафоричну картину світу. Вона є результатом ментально-образної діяльності, відображенням уявлень про оточуючу дійсність у метафориці висловлень [6, с. 169].

Список використаної літератури

- 1. Балли Ш.** Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли [пер. с фр. К. А. Долинина]. – М. : Изд-во иностранной лры, 1955. – 416 с.
- 2. Lakoff G.** *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
- 3. Боженкова Р. К.** Понимание текста как лингвокультурологическая категория / Р. К. Боженкова. – Курск : Изд-во КГТУ, 2000. – 180 с.
- 4. Кузьмина М. А.** Метафора как элемент методологии современного научного познания / М. А. Кузьмина // Социологические исследования. – 2006. – № 2. – С. 42 – 51.
- 5. Блэк М.** Метафора / М. Блэк // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5 – 32.
- 6. Кравцова Ю. В.** Метафорическое

моделирование мира: поэзия и проза: монография / Ю. В. Кравцова. – К. : Изд-во НПУ им. М.П. Драгоманова, 2011. – 360 с.

Ткачик О. В. Концептуальна метафора як спосіб пізнання дійсності

З позицій когнітивної лінгвістики метафора розглядається не як стилістичний прийом і виражальний засіб, а як спосіб пізнання і категоризації дійсності, спосіб моделювання мовних і позамовних явищ. Концептуальна метафора за соєю природою є ментальним, розумовим конструктом. Крім того, формування метафоричних номінацій відображає особливості концептуалізації дійсності певним етносом. Також в статті аналізуються види концептуальної метафори: структурна, просторова, або орієнтаційна, та онтологічна на прикладах з ділової англійської мови.

Ключові слова: концептуальна метафора; структурні, просторові та онтологічні метафори.

Ткачик Е. В. Концептуальная метафора как способ познания действительности

С позиций когнитивной лингвистики метафора рассматривается не как стилистический прием и выразительное средство языка, а как способ познания и категоризации действительности, способ моделирования языковых и внеязыковых явлений. Концептуальная метафора по своей природе является ментальным, умственным конструктом. Формирование метафорических номинаций отображает особенности концептуализации действительности определенным этносом. Также в статье анализируются виды концептуальной метафоры (структурные, пространственные, онтологические) на языковом материале из сферы бизнеса.

Ключевые слова: концептуальная (когнитивная) метафора, структурные, пространственные, онтологические метафоры.

Tkachyk O. V. Conceptual Metaphor As a Means of Cognition

Cognitive linguistics treats metaphor not as a stylistic device and an expressive means of a language but as a means of cognition and categorization of reality, a way of creation patterns or models of linguistic and extralinguistic phenomenon. Conceptual metaphor by nature is a mental, intellectual construct. Formation of metaphorical nominations displays certain features of the specific ethnic group way of conceptualization. Also in the article we analyse the types of conceptual metaphor on the Business English language material: structural – metaphorical ordering of one concept in terms of another («business is a game», «time is money»), spatial – conceptualization of objects or phenomena in terms of space («business is up») and ontological – interpretation of emotions and events as material beings and things («Inflation is lowering our standard of living»). Cognitive linguistics proves that

conceptual system is largely metaphorical in character. Interest to the study of complex mechanisms of the way metaphors reflect the reality is due to a desire to understand the nature of human thinking process, its personal, national and universal features.

Key words: conceptual (cognitive) metaphor, structural, oriental and ontological metaphor.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Захарова Л. М.

УДК 81'22:81'27

Л. В. Чайка

МОВНА ПАРАДИГМАТИКА У ВЕРБАЛЬНОМУ КОНФЛІКТІ

Поняття вербального конфлікту як такого порушення процесу людського спілкування за допомогою природної мови, за якого один із комунікантів не повністю або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази або до знаків, використовуваних в акті комунікації, надає можливість узагальнити та теоретично осмислити весь комплекс подібних явищ мовленнєвої інтеракції, які раніше досліджувалися спорадично, уривчасто або взагалі не включалися до ряду лінгвістичних об'єктів, а той факт, що дослідження вербальних конфліктів мають базуватися на матеріалі природних мов та входити до компетенції теорії мовленнєвої діяльності або соціопсихології мови/мовлення, не викликає сумнівів.

Це, у свою чергу, вимагає передусім питання вибору самого терміна на позначення описуваного феномена, оскільки власне поняття конфлікту належить як пересічній свідомості, так і науковим побудовам, у яких наділяється специфічним значенням. Походячи від лат. *conflictus*, слово «конфлікт» майже незмінно з графічного боку входить до інших європейських мов (англ. *conflict*, нім. *Konflikt*, рос. *конфликт*, укр. *конфлікт*, фр. *conflit*). Широке коло явищ, позначуване словом «конфлікт» у пересічному мовленні, - від протистояння соціальних груп, спільнот, класів до службових чи подружніх суперечок – свідчить про наявність у його смислі значної кількості градуйованих та неградуйованих відтінків. Так, аналіз визначень конфлікту, прийнятих у різних сучасних англомовних нефахових енциклопедичних виданнях, дозволяє стверджувати про їхню подібність: 1) стан відкритої, нерідко затяжної боротьби; або війна; 2) стан дисгармонії у відносинах між людьми, ідеями або інтересами; зіткнення протилежностей; 3) психічна